

РОЗДІЛ III. ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКА ДОБА ТА ГЕТЬМАНЩИНА

Р.В. Підставка

НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ КНЯЗЬ КОРИБУТ-ДМИТРО ТА КНЯЗІ ЗБАРАЗЬКІ: ДО ПИТАННЯ ГЕНЕАЛОГІЇ

У статті висвітлено історичні передумови перебування Збаражчини у володінні Новгород-Сіверського князя Корибута-Дмитра Ольгердовича з династії Гедиміна. Прослідковано роль його нащадків в історії Збаражчини та можливість їх ідентифікації з князями Несвізькими. Переглянута традиційна генеалогічна точка зору відносно походження князів Збаразьких, Вишневецьких і Порицьких та здійснена спроба аналізу можливості їх приналежності до династії Корибутовичів.

Збаразька земля багата на історичні події, катаклізми та тріумфи. Вона не раз бачила на своїй території криваві бої, тривалі облоги, героїчні перемоги, підлі зради та нетривалі часи мирної праці та відбудови. За свою майже 800-літню літописну історію Збаражчина була в складі Руської держави, Галицько-Волинського князівства, Великого Князівства Литовського, Польщі та Речі Посполитої, Австро-Угорщини та Російської держави. Руських, литовських, польських князів змінювали правителі, намісники, воєводи.

Перша літописна згадка про Збараж 1211 року, дає можливість зрозуміти, що вже на той час це було добре укріплене та уфортифіковане поселення-«город», яке не зміг захопити польський князь Лешко Білий. Далі майже сто років про історію Збаража та його володарів нічого невідомо. Монгольський період, який розпочався з 1241 р., можна справедливо назвати «літописною руїною». Відомостей про володарів земель, до яких входила Збаражчина у той час, надзвичайно мало, однак деякі з них простежуються в ряді літописних документів. Як прикордонне містечко, Збараж належав то до етнографічно-політичної Волині, то до Галичини чи Поділля.

Між 1316 р. і 1320 р. починається зближення Литви з галицько-волинськими князями, скріплене шлюбом Гедимінового сина Любарта з дочкою володимирського князя Андрія Юрійовича. Після загибелі близько 1323 р. князя Андрія та його брата Лева, останніх Романовичів, Гедимін, згідно з пізнішою легендою, нібито здійснив збройний похід на Волинь. Після смерті Гедиміна (1345) у Великому князівстві Литовському встановлюється співправління двох його синів – Ольгерда й Кейстута: Кейстутіві підпорядковувалися Жемайтія, Литва і традиційно пов'язана з нею поніманська Чорна Русь, а Ольгердові – решта руських земель. Тож саме за Ольгерда Гедиміновича (1345-1377) відбулося приєднання до Великого Князівства

Чернігово-Сіверщини та Наддніпрянщини. Цьому чималою мірою посприяв політичний розкол у Золотій Орді, яка упродовж 1359-1380-х рр. була ареною запеклої міжусобної війни. На зламі 1350-1360-х рр. Ольгердові вдалося витиснути ординців із Гомельщини, Чернігівщини, Переяславщини. Помітну роль у цьому відіграла битва на р. Синіх Водах (нині р. Синюха в околицях Ново-Архангельська Кіровоградської обл.), що сталася, вірогідно, між 24 вересня – 25 грудня 1362 р. Отже, до кінця XIV ст. Велике Князівство залишалося конгломератом регіонів із дуже строкатим статусом, обіймаючи домен великого князя, «збезкняжені» землі-анекси, підпорядковані його намісникам, служебні княжіння васалів великого князя, врешті – удільні князівства тих чи інших представників правлячої династії. До останніх, зокрема, належали й Київське, Новгород-Сіверське, Волинське та Подільське князівства. Київським та сіверським удільними володарями стали сини великого князя Ольгерда Володимир і *Дмитро-Корибут*. На Волині княжив Ольгердов брат Любарт, а після Любарта – його син Федір; на Поділлі утвердилися Коріатовичі, сини Ольгердового брата Коріата Гедиміновича. Після правління Коріатовичів у 1393 р. на історичній арені Збаражчини зв'являється постать **Корибута-Дмитра Ольгердовича**. Після 1355 р. при Литовському князі Ольгерді Гедиміновичі (1296-1377) були об'єднані землі Великого князівства Литовського (надалі – ВКЛ), Руського та Жмудського. Згідно заповіту батька князем Сіверської землі стає Корибут (син Ольгерда від другої дружини, тверської княжни Ульяни).

Корибут-Дмитро Ольгердович (1350-1404) – князь Новгород-Сіверський, Трубчевський, Брянський, Збаразький, Брацлавський, Вінницький, молодший брат одного з героїв Куликовської битви князя Чернігівського Дмитра Ольгердовича. Корибут, будучи язичником, у 1386 р. хрестився по православному обряду, прийняв християнське ім'я Дмитро і став удільним князем Сіверським. Унаслідок переходу старшого брата Дмитра до російського князя зимою 1379-1380 рр., Чернігівщина була передана Корибуту. Княжив у Новгороді Сіверському з 1372 р. по 1394 р. (з перервами). Карбував монету із зображенням якоревидної тамги (мал. 1). Після смерті Ольгерда (1377 р.) під час міжусобної боротьби братів Ягайла і Скиргайла, Корибут-Дмитро разом із ними уклав від імені ВКЛ угоду з Московією в 1384 р., у 1385 р. підписав разом з братами Польсько-Литовську Кревську унію. З 1392 р. Вітовт Великий упродовж свого майже 40-літнього (1392-1430) правління зумів поставити аморфний конгломерат земель, що склався

Мал.1. Новгород-Сіверська монета з якоревидною тамгою

в Ольгердову добу, у більшу залежність від великого князя. Жертвами зніщених ним централізаторських акцій стали й володарі українських удільних князівств. Упродовж 1393-1395 рр. Вітовт одного за одним позбавив влади вже згаданих Федора Любартовича Волинського, Володимира Ольгердовича Київського, Дмитра-Корибута Ольгердовича Сіверського, Федора Коріатовича Подільського. На їхнє місце були посаджені або намісники (як у Луцьку), або залежні від Вітовта князі-державці (як у Києві), де від кінця XIV до 30-х рр. XV ст. порядкували литвини Гольшанські. Так тривало до смерті Вітовта (1430 р.), який твердою рукою придушував сепаратистські настрої. Після вступу на Литовський престол Вітовта у 1392 р. Корибут був переведений в Новгородок (перша столиця держави, зараз Новогрудок). Це йому не сподобалось, і він пішов воювати Ліду (місто в Білорусі), але був розбитий і потрапив у полон. У 1393 р. Корибут знову повертається в Новгород-Сіверський, взамін якого наділений у 1394 р. ВКЛ Вітовтом (після двох полонів і помилування) деякими землями на Волині (в т.ч. територією Збаражчини). Корибуту приписують будівництво Збаража і Вишнівця, хоча відомо про існування фортифікаційних укріплень у Збаражі ще в до монгольський період. З трьох нащадків Корибута-Дмитра (Іван, Федір і Зигмунд) саме **Іван Корибутович** успадкував батькові землі та маєтки з часу батькової смерті 1404 р. З 1432 р. землі Збаражчини входять до володінь **Федора Корибутовича** (за Л.Войтовичем) – князя *Кременецького (1432-1434 рр.)*, *подільського (1432-1434 рр.)*, *несвіцького [?]* (1435-1442 рр.). Жодна з аристократичних феодальних династій того часу не викликає таких дискусій та «генеалогічних воєн», як Корибутовичі. На нашу думку, **питання тотожності Федора Корибутовича і Федька Несвіцького (Несвізького)** до сьогодення є відкритим і

викликає у наукових колах живу дискусію.

Наша увага до даного питання є не випадковою, оскільки під час дослідження князів, володарів та намісників земель сучасної Збаражчини ми підійшли до принципового питання переходу влади на цій території від Корибута-Дмитра до князівських родин Збаразьких, Вишневецьких, Порицьких. Останні виводяться практично всіма істориками і дослідниками цієї теми від Федька Несвізького. Отже, тотожність Федора Корибутовича і Федька Несвізького зніме питання продовження династичної лінії Корибутовичі-Збаразькі-Вишневецькі-Порицькі.

Однак під час досліджень виникли різні точки зору на це питання. Так учені М. Баумгартен, Й. Пузина, Л. Войтович, Н. Яковенко схиляються до думки, що Федір Корибутович та Федько Несвізький – одна і та ж особа. Й. Вольф, К. Стадницький, З. Радзимінський, В. Семкович, К. Соханевич, С. Келембет та інші заперечують походження Збаразьких та Вишневецьких з династії Гедиміна. На основі аналізу більшості доступних на даний час матеріалів дослідники роблять іноді цілком діаметральні висновки. Ми наводимо аргументи як однієї, так і іншої сторони, хоча аргументація другої сторони (Федір Корибутович та Федько Несвізький – різні історичні особи) нам видається більш переконливою.

Отже, перша точка зору твердить, що Федір Корибутович є тотожним Федьку Несвізькому (*в подальшому необхідно проаналізувати аргументованість використання Федьком прізвиська «Несвізький», «Несви[і]цький», «Несви[і]дський»*). Для цього наводяться наступні аргументи.

1. Князі Збаразькі (вперше кн. Стефан Збаразький, воєвода Троцький, 1569 р., оригінальний документ Люблінської унії) підписувалися «Корибутовичі». Правда протягом більше 150-ти років від смерті Корибута-Дмитра ніхто «Корибутовичем» себе не вважав і не іменував.

2. Надання Вітовтом (за Хронікою Стрийковського) у 1393 р. Дмитру-Корибуту взамін Сіверщини Брацлав, Вінницю, Соколець і Кременець. Згодом Корибут розбудовує Збараж і буде Вишневець. Його син, Федір Корибутович, воює з польським королем, але у 1430 р. змушений йому віддати Кременець і Брацлав, залишивши собі – Збараж, Вишневець, Колоден, Снулижничі. В той же час відома оригінальна грамота 1434 р., у якій Федько Несвізький (присягаючи на вірність польському королю Владиславу) називає себе «старостою Кременецьким та Брацлавським, з володіннями Збаразькою, Вінницькою, Хмельницькою волостями та «вислугою» Соколець. Мова йде, практично, про ті ж самі землі.

3. Федір Корибутович і Федько Несвізький жодного разу на жодному документі не фігурують

одночасно, хоча обидва були прихильниками Свидригайла. Необхідно зауважити, що це аргумент, на нашу думку, стосується дуже короткого періоду історії: з 1431 по жовтень 1432 року. Так, Договір з Тевтонським орденом 1431 року, як свідок, підписує Федір Корибутович, а поручителем дотримання цієї угоди у 1432 р. виступає Федько Несвізький. Даний аргумент є недостатньо переконливим і навіть навпаки підтверджує факт, що більш важливий документ (Договір з тевтонцями) підписує Федір (Гедимінович), а поручительство щодо дотримання даного Договору – Федько.

4. У князя Федора Корибутовича був брат Іван, якого ми вже згадували вище, як власника Збаражчини, після смерті батька – Корибута-Дмитра Ольгердовича. Відомо, також, що брат Івашко був і у Федька Несвізького. В. Семкович наводить шість (!) прикладів аналогічних випадків, які відносяться до середини – другої половини XV ст. Необхідно відмітити також, що Несвізькі фігурують як Федько і Івашко, а не як Федір і Іван. Крім того серед братів Корибутовичів був і Зигмунт (князь-намісник чеський, учасник битви під Вількомиром 29-30.08.1435 р., поранений потрапив у полон і вбитий). Серед тогочасних Несвізьких таку історичну особу ми не зустрічаємо.

Тепер необхідно навести аргументи протилежної сторони, яка не погоджується з тотожністю Федора і Федька.

1. У статті «Начало Государей Литовских» Воскресенського літопису сини Корибута-Дмитра Іван, Федір та Жигмонт названі «бездітними», тобто, тих, хто не мав нащадків по чоловічій лінії. Час створення «Начала...» відомий і припадає на час правління Жигмонта Старого (1506-1548), який фігурує в літописі як «нынешний король». Як відомо, у Федька Несвізького були не лише сини, а й численні нащадки, але ні князі Збаразькі, ні князі Вишневецькі на початок XVI ст. нащадками Корибута Ольгердовича себе не вважали. Відомо ряд документів XV ст., які підтверджують факт «бездітності» Федора Корибутовича (грамота 1444-1447 рр. удови Федора Корибутовича Анастасії, запечатана печаткою, відбиток якої ідентичний знаку на печатці Федора Корибутовича; грамота 1492-1493 рр. дочки Федора Корибутовича Анни до Великого кн. Олександра). Ознайомитись зі змістом цих документів можна, використавши перелік літературних джерел до цієї роботи.

2. Під час дослідження різноманітних оригінальних грамот, договорів та інших документів того часу ряд учених (З. Радзівінський) звернув увагу на ієрархічний порядок підписів князів-свідків, серед яких фігурують Федір Корибутович та Федько Несвізький. Дійсно, порядкове місце Федора Корибутовича завжди відповідає його статусу члена правлячої династії Гедиміновичів, тоді як Федько

Несвізький завжди згадується останнім.

- Угода з Орденом 1422 року: 1. Свидригайло Ольгердович (рідний брат короля Володислава Ягайла). 2. Жигмонт Кейстутович (брат Великого кн. Вітовта). 3. Олександр, Іван та Андрій Володимировичі (старші онуки Ольгерда). **4. Федір Корибутович.** 5. Юрій Лугвенович (молодший онук Ольгерда) і ще шість імен воєвод, старост та вельмож.

- Угода 1431 року: 1. Семен Ольгердович (брат Великого кн. Свидригайла). 2. Жигмонт Кейстутович (брат Вітовта). 3. Олелько Володимирович (старший онук Ольгерда). **4. Федір Корибутович.** 5. Семен та Михайло Гольшанські. 6. Іван Семенович (Баба) та інші.

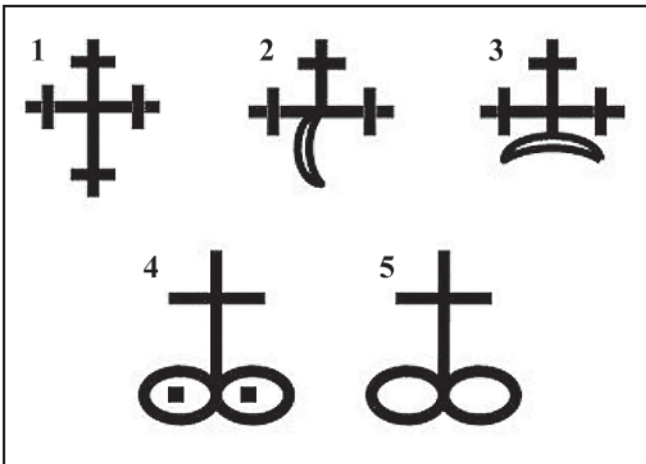
- Акт унії 1433 року: 1. Князь Михайло (син Великого князя Жигмонта). 2. Олександр, Іван та Андрій Володимировичі. **3. Федір Корибутович.** 4. Семен Голшанський. 5. Олександр Нос та ін.

- Угода перемир'я Свидригайла з королем Володиславом Ягайлом: 1. Жигмонт Кейстутович (брат Вітовта). 2. Олелько Володимирович. 3. Юрій Лугвенович. 4. Іван та Андрій Володимировичі (онуки Ольгерда). 5. Семко Іванович Голшанський. 6. Іван Путята та Василь Семенович Дрцькі. **7. Федько Несвізький.**

- Поручителі дотримання угоди з Орденом 1432 року: 1. Іван та Андрій Володимировичі. 2. Іван Семенович Путята та Василь Семенович Друцькі-3. Гліб Кіндиринович. **4. Федько Несвізький.**

- Лист руських князів та панів 1433 р. адресований Базельському собору на захист Великого князя Свидригайла: 1. Ярослав Лугвенович (внук Ольгерда, з конкретно вказаним ступенем спорідненості – «*nepos Regis Poloniae & magni ducis Swidrigal*» – племінник польського короля Владислава Ягайла та Великого князя Сидригайла). 2. Андрій Михайлович Заславський («*etiam nepos Regis Poloniae & magni ducis Swidrigal*» – двоюрідний племінник польського короля Владислава Ягайла та Великого князя Сидригайла). **7. Fedor Nasedwitzki kapitanus Podoliae** (без зазначення ступеню спорідненості, хоча, також – племінник і, навіть, не двоюрідний, а рідний; причому згаданий на останньому місці). Цілком очевидно, що кн. Федько Несвізький не був Корибутовичем, а його статус був на порядок нижчим, ніж «принців крові» – князів Гедиміновичів.

Дослідник З. Радзівінський звернув увагу, що практично у всіх документах та підписах у них Федір Корибутович називає себе повним іменем та по-батькові. Федько Несвізький, «немов би задля відрізнєння від Корибутового сина», жодного разу не називався по-батькові, завжди виступаючи із зменшувальною формою свого імені. За умови тотожності згаданих Федора-Федька його безпринципність не має меж. За 1432-1435 роки «його» можна було спостерігати у таборі то

Свидригайла, то на боці Жигмонта Кейстутовича, шість (!) разів переходячи з одного табору в інший. 20 січня 1433 р. Федір Корибутович у Троках підписує другий акт унії Жигмонта з Польщею, «вдруге його зраджує» і 18 лютого згадується на боці Свидригайла. Сам факт «шестиразової зради» «Федька-Федора Корибутовича Несвізького» є неймовірним, оскільки в акті присяги польському королю від вересня 1434 р. сам кн. Федько двічі підкреслює факт своєї «...вірної служби Свидригайлу, котрий не оцінив його заслуг, наказавши кинути до в'язниці та засудивши до смертної кари». Якщо Федір і Федько були різними особами, то Федько був, дійсно, вірним васалом Свидригайла, зрадивши його всього один раз, тай то примусово.

Сфрагістичний матеріал, який наводить В. Семкович, є ще одним потужним аргументом проти тотожності Федора-Федька. Нам відомі печатні знаки та герби як кн. Несвізьких, так і Корибутовича. У геральдично-сфрагістичних записках Я. Замойського, складених у XVI ст. на основі документів Краківського коронного архіву, є найстарший знак Івана Несвізького, який був зображений на печатках, привішених до документів 1387-1388 рр. – 12-раменний хрест (1). Печатка Федька Несвізького, привішена до документу 1434 р., містила на собі знак (2), що відрізнявся від попереднього лише нижньою частиною (подібний півмісяць, «рогами» вправо). Висловлюється припущення, що Федько міг бути сином Івана Несвізького. Герб нащадків Федька Несвізького – князів Збаразьких, Вишневецьких (3) частково видозмінений положенням півмісяця («рогами» вниз) [1, 8].

Підсумовуючи вище сказане, можна з, майже, цілковитою впевненістю констатувати: князі Федір Корибутович та Федько Несвізький – це дві різні історичні особи, що жили в один час; князі Збаразькі та Вишневецькі є нащадками Федька Несвізького і до династії Гедиміновичів не належать; твердження про тотожність Федора Корибутовича та Федька Несвізького є помилкою або умисною вигадкою

XVI ст., яка була викликана необхідністю виведення князівських родів Збаразьких та Вишневецьких (які надзвичайно впевнено набирали політичну та фінансову значимість) від могутніх та древніх династій (зокрема Гедиміновичів) [2, 75].

Отже, Збаражчина належала до володінь Корибута-Дмитра Ольгердовича та його нащадків (Івана та Федора) лише короткий час на початку XV ст., а князі Збаразькі, Вишневецькі та Порицькі є продовженням княжого роду Несвізьких, походження яких ще необхідно дослідити.

Посилання

1. Келембет С.М. Князі Несвізькі, Збаразькі та Вишневецькі – Гедиміновичі чи ні? // Вопросы духовной культуры: Исторические науки.

2. Келембет С.М. Походження князів Несвізьких, Збаразьких та Вишневецьких. // Вопросы духовной культуры: Исторические науки.

Підставка Р.В. Новгород-Северский князь Корибут-Дмитрий и князь Збаразькие: к вопросу генеалогии

В статтє освещены исторические предпосылки пребывания Збаражчины во владении Новгород-Северского князя Корибута-Дмитрия Ольгердовича из династии Гедымина. Отслежено значение его потомков в истории Збаражчины и возможность их идентификации с князьями Несвижскими. Пересмотрена традиционная генеалогическая точка зрения относительно происхождения князей Збаразьких, Вишневецких и Порицких, предпринята попытка анализа возможности их отношения к династии Корибутовичей.

Pidstavka R.V. Novgorod-Siverskiy prince Korybut-Dmitry and prince Zbaraz'ki: to question of genealogy

This article is about historical conditions of rebuilding of Zbarazhchyna of in the property of Novgorod Siverskiy princes Korybut-Dmytro Olgerdovych from Hedymin dynastiya. Here is described the role of his descendants in the history of Zbarazhchyna and possibility of their identification with princes Nesvizky. Traditional genealogical point of view az for descending of Zbarazky, Wyshnivetsky and Porytsky princes is revised and is made attempt to analyze the pjsibility of their belonging to the Korybutovych dynastiya.